

Донка Вакарелска (София, България)

НОВО ИЗДАНИЕ НА ЦЕНЕН ПИСМЕН ПАМЕТНИК ОТ XVI В.

Александр Ничев. *Костурският българо-гръцки речник от XVI век*.
Унив. издателство „Климент Охридски“. С., 1987. 82 с.

Книгата „Костурският българо-гръцки речник от XVI век“ на Александр Ничев се състои от: Увод с текстови репродукции (с. 7—17); Проблеми на Костурския речник — с подглави: 1. История на ръкописа (с. 18—21), 2. Транскрипционни начала на Костурския речник (с. 21—28) и 3. Българският език на Костурския речник (с. 28—44); Гръцки и български текст на Костурския речник (с кирилска транскрипция на българския текст) (с. 45—56); Коментари: Към българския текст (с. 57—66), Към гръцкия текст (с. 66—70); Показалци към българския и гръцкия текст (с. 71—79); Съкращения (с. 80—82).

Изследването на Ал. Ничев, твърде навременно и необходимо, е направено щателно, професионално, разкривайки както голямата ерудираност на автора, така и неговата изключителна научна добросъвестност.

Както е известно, при първото издание на същия речник от Джанели и Вайан¹ беше направена тенденциозна поправка в заглавието, като издателите са пренебрегнали решаващия факт, че самият автор на Костурския речник го е определил като български: *ἀρχὴ ἐν βουλγαρίοις ριμάτων εἰς κινή γλῶττα ἐρρομένη*.

Въпреки всичко Джанели и Вайан бяха си позволили да не се съгласят с авторското заглавие без никаква мотивировка, окачествявайки в своето парижко издание този ценен речник като „македонски“.

На с. 9 от труда А. Ничев пише: „Несведущи ли са били относно етническата принадлежност на славянското население Даниил или неизвестният събирач на думите от Костурския речник? Литературата върху тези паметници не изказва никакво съмнение в осведомеността и добросъвестността на записвачите“ и по-надолу, на същата страница: „Достоверността и добросъвестността на записвача, комуто дължим Костурския речник, не се обсъжда от първите негови издатели. Това трябва да тълку-

ваме като указание, че те не намират нищо, което би могло да се каже в негова вреда.“

Очевидно е, че това не е случайна грешка на издателите, а за съжаление таква съзнателни фалшификации бяха допуснати напоследък и с други авторски заглавия, например при Миладиновия сборник „Български народни песни“ (преиздаден през 1962 г. със заглавие „Зборник“), книгата на Ст. Веркович „Народне песме македонских бугара“ (преиздадена през 1961 г. със заглавие „Македонски народни песни“), труда на А. Селищев „Полог и его болгарское население“ (преиздаден през 1966 г. с тенденциозно съкратеното заглавие „Полог“) и т. н., и т. н.

На основата на тези факти реакцията на А. Ничев срещу пренебрегването на научната истина е напълно основателна. Аргументирано се възразява на Джанели, който в описанието на паметника нарича езика му „славяно-македонски“ или само „славянски“, и се изтъква безпочвеността в заключенията на Вайан, който на с. 45—46 на своя труд пише, че „този македонски език от XVI в. твърде много прилича на днешния македонски“, а за опора при изясняването на особеностите на „съвременния македонски език“ използва „Словарь болгарского языка по памятникам народной словесности и произведениям новейшей печати“ на А. Дювернуа.

В своето изследване А. Ничев се е постарал да направи описание на състоянието на костурския говор през XVI в. по данните от Костурския речник. Същият подход авторът вече успешно е приложил при издаването на „Четириезичният речник“ на Даниил². От съществено значение е постановката му, че „както там, така и тук независимо от факта, че имаме работа и с гръцки текстове, ние определяме изследването си предимно като българистично. Това не е случайно. Костурският речник е много по-важен като паметник на бъл-

¹ Un lexique macédonien du XVIe siècle. Par Giro Gianneli. Avec la collaboration d' André Vaillant. Paris, 1958.

² Ничев, А. „Четириезичният речник“ на Даниил. (Гръцка и българска част). — ГСУ ФЗФ, 70, 2, 1976.

гарския език от една далечна епоха, отколкото като паметник на гръцкия език“ (с. 11).

На с. 29 от работата си авторът формулира възможностите за характеристика на говора: „Несъмнено, в случая можем да говорим единствено по въпросите на фонетиката, морфологията, лексикологията и семантиката. Характерът и обемът на текстовете не дават възможност за синтактични и стилистични наблюдения.“

В съгласие с това в раздела „Българският език на Костурския речник“ е представен фонетичният инвентар на говора. Обърнато е внимание и на рефлексите на старобългарските гласни *ѡ, Ѧ, Ѣ, Ѥ, Ѧ, Ѧ*, на съчетанията *шт, жд*, на групите *-ѡр/-рѡ-* и *-ѡл/-лѡ-* и пр. Проследяват се и звуковите промени, които са били характерни за този етап от развитието на костурския диалект.

В специална глава е разгледано парокснтонното, окситонното и пропарокснтонното ударение в говора. Ценни са уместните забележки на автора на изследването за грешките на записвача, които най-често се дължат на влиянието на гръцкия език, като акцентуването на някои проклитики и др.

В частта „Морфология“ на подробен анализ са подложени както съществителните имена от мъжки, женски и среден род, така и прилагателните имена, зафиксирани в речника, а също така и местоименията и глаголите. Морфологичният анализ е извършен с характерната за автора вещина и детайлност.

Чрез цветни фотокопия са дадени текстовете репродукции. Особено ценно за науката обаче е точното възпроизвеждане на гръцкия запис на българския текст, а също така и представянето му в кирилска транскрипция заедно с гръцките съответствия на думите, нормализирани правописно според правописните норми на епохата, в която са правени записите.

Тук също прави силно впечатление вещината, с която са поправени грешките и пропуските на записвача.

Една от най-интересните части на труда е коментарът към българския текст, в който се прави детайлен разбор на някои лексеми и изрази на речника, написани или обяснени погрешно от записвача или от първите издатели на речника, например: *дѣкул* вместо *дѣкел*, *остаѣнѣй*, написано като една дума с две ударения, *зѣрна* вм. *сѣрна*, *хл'абѡ*, обяснено погрешно като членувана форма, *разбѣй* със значение на гръцки език 'свалка' и т. н.

Въпросът за двойкия рефлекс на старобългарската ятова гласна в костурския говор е осветлен много правилно от автора на с. 33, където се изтъква, че това явление се обуславя от „комплекс от причини . . . (учленителни особености на съгласни, след които иде *Ѣ*; удареност и неудареност на сричките, в които се явява тоя звук; мекост или твърдост на следващите подир него гласни); смесение на елементи от различни местни говори, в които *Ѣ* се застъпва по нееднакъв начин“.

Според мен тук би трябвало да се говори за мекост и твърдост не на следващите след *Ѣ*

гласни, а за следващите подир *Ѣ* срички. Много добре е обяснено „смесението на елементи от различни местни говори“. Тук авторът се позовава на студията „Основното диалектно деление на българския език“, където се доказва, че костурският говор е бил в ятовия изогlossen пояс, който „е завивал силно на югозапад, като е достигнал до днешните югозападни говори в Костурско и Корчанско“³.

А. Ничев изтъква, че именно на това се дължат двата застъпника на *Ѣ* в говора, затова в него се срещат форми като *Блаоштов'ани*, *в'адро*, *в'ажди*, *в'аѡтер* и др. наред с *бѣла*, *дѣдо*, *мѣсец*, *понеѣдѣлник* и пр.

Така обяснено, явлението е още една подкрепа на тезата за българския народностен характер на речника.

На сложността на материала се дължат някои незначителни пропуски и неточности в изследването, които ще спомена накратко.

На с. 34 е посочен пример за редукция на *о* в *у* в наречието *дур*. Мисля, че тук не може да се говори за редукция, тъй като в случая става дума за едно наречие, срещащо се на огромна територия от западните български говори, за голямата част от които е известно, че не познават пълната редукция на *о*. Наречието е разпространено освен в Костурско и в Кукушко, Царибродско, Самоковско, Станкедимитровско, Софийско и другаде и не означава 'дори', а 'чак' (вж. Архива на Българския диалектен речник в Института за български език). Това е значението на наречието и в примерите *дур'одре*, *дур'одлу*, *дур'отмо* и *дур'онакѡ*, включени в речника на костурския говор, публикуван от Бл. Шклифов⁴, макар че за него се догаждаме само от илюстративния материал.

На с. 37, където А. Ничев говори за вметнатото *т* в думите *стрѣбро* и *стрѣда*, би трябвало да се отбележи, че това вмязане става в група *-ср-*, която в говора се променя в *-стр-*. Явлението е илюстрирано чрез редица примери в труда на Бл. Шклифов за костурския говор, а именно — *стрѣда*, *стрѡм*, *мѡстраѡф*, *стрѣта*, *Нѣстрам*, *пѡстран* и т. н.⁵

Смятам още, че щеше да бъде по-добре, ако думите от *singularia* и *pluralia tantum* бяха събрани на едно място. В изследването на А. Ничев те се дават поотделно след мъжки, женски и среден род (с. 40 и 41). По този начин щеше да се получи по-добра представа за тази категория думи в костурския говор от XVI в.

³ Кочев, Ив. Основното диалектно деление на българския език. — Български език, 1980, № 4, с. 290.

⁴ Шклифов, Бл. Речник на костурския говор. — В: Българска диалектология. Проучвания и материали. Кн. 8, 1977, с. 231.

⁵ Шклифов, Бл. Костурският говор. — Трудове по българска диалектология, кн. 3, 1973, с. 47.

Освен това според мен при разглеждането на фонемите в говора авторът трябваше да даде примери и там, където се твърди, че „фонемата се среща в начално, средно и крайно положение, под ударение и неударено и не предлага проблеми“. Става дума за фонемите *a* на с. 23, *e* и *к* — с. 24, *м*, *н*, *р* и *с* — с. 25, *т*, *ф* и *х* — с. 26.

На с. 37, където авторът пише за „непоследователност в обеззвучаването на някои изгласни звучни съгласни“, по-добре би било на право да се посочат примери, вместо читателят

да бъде препращан към други параграфи на работата.

Трудът на А. Ничев прави достойни на българистиката един от редките, изключително ценни средновековни паметници, осветляващи развитието на българските диалекти — в случая говора на костурското село Богаско. С публикацията на Костурския речник и неговото обективно и обстойно проучване е възстановена научната истина за костурския говор, като са опровергани някои произволни твърдения на първите изследвачи на текста — Чиро Джанели и Андре Вайан.